

پژوهشی در اندیشه‌های ابن خلدون

محمد علی شیخ

۱۳۹۶

پژوهشی در اندیشه‌های ابن خلدون

نویسنده: محمدعلی شیخ

چاپ نخست: ۱۳۹۶

شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه

حروفچینی و آماده‌سازی: انتشارات علمی و فرهنگی
لیتوگرافی، چاپ و صحافی: شرکت چاپ و نشر علمی و فرهنگی کتیبه
حق چاپ محفوظ است.

انتشارات علمی و فرهنگی

اداره مرکزی و مرکز پخش

خیابان نلسون مدلا (پیا)، چهارراه حقانی (جهان کودک)، کوچه کمان،

پلاک ۲۵؛ کدپستی: ۱۳۱۶۰۱۱۷؛ صندوق پستی: ۹۶۴۷-۱۵۸۷۵

تلفن: ۷۰-۸۷۷۴۵۷۲؛ فکس: ۸۸۷۷۴۵۷۲

تلفن مرکز پخش: ۲۹-۶۵۷۱۸۰۰؛ تلفکس: ۴۵-۸۸۶۷۷۵۴۴

www.elmifarhangi.ir

www.ketabgostarco.com

info@elmifarhangi.ir

info@ketabgostarco.com

سرشناسه: شیخ، محمدعلی، ۱۳۸۰-

عنوان و نام پدیدآور: پژوهشی در اندیشه‌های ابن خلدون / محمدعلی شیخ؛
[به سفارش دانشگاه شهید بهشتی].

مشخصات نشر: تهران: شرکت انتشارات علمی و فرهنگی، ۱۳۸۰

مشخصات ظاهری: دوازده، ۲۴۸ ص.

شابک: ۳-۲۹۹-۴۳۶-۹۷۸-۶۰۰

وضعیت فهرست‌نویسی: فیا

یادداشت: چاپ قبلی: دانشگاه شهید بهشتی، مرکز چاپ و انتشارات، ۱۳۷۱.

یادداشت: واژه‌نامه.

یادداشت: کتابنامه: ص. [۲۲۹]-[۲۳۲]؛ همچنین به صورت زیرنویس.

موضوع: ابن خلدون، عبدالرحمان بن محمد، ۷۳۲-۸۰۸ ق.

موضوع: جامعه‌شناسان اسلامی *Sociologists, Islamic

موضوع: تاریخ‌نویسان مسلمان Muslim historians

شناسه افزوده: شرکت انتشارات علمی و فرهنگی Elmi - Farhangi Publishing Co.

شناسه افزوده: دانشگاه شهید بهشتی

رده‌بندی کنگره: ۹۱۳۹۵ش ۱۱۶/۷ D

رده‌بندی دیویی: ۹۰۷/۲۰۲

شماره کتابشناسی ملی: ۴۵۴۴۱۹۹

فهرست مطالب

پیشگفتار چاپ اول	هفت
پیشگفتار بر چاپ جدید	یازده
فصل اول: زندگی و محیط ابن خلدون	۱
فصل دوم: ابن خلدون در عرصه فلسفه و روش علمی و -تئوکی آن پیش و پس از او	۱۳
جهان‌شناسی ابن خلدون	۲۲
شناخت‌شناسی	۲۷
علوم اجتماعی	۴۶
روش‌شناسی	۵۲
فلسفه و روش علمی پس از ابن خلدون	۶۶
فصل سوم: نتیجه‌گیری	۶۹
فصل چهارم: جامعه‌شناسی پیش از ابن خلدون	۷۷
ابن خلدون در عرصه جامعه‌شناسی	۸۶
زمینه طبیعی زندگی اجتماعی	۸۶
جامعه یا دولت	۹۴
عصیت یا روح جمعی	۱۰۳

۱۱۰	آموزش و پرورش
۱۲۰	جامعه ابتدایی و جامعه متمدن
۱۲۹	روان‌شناسی اجتماعی
۱۳۸	جامعه‌شناسی پس از ابن خلدون
۱۴۵	فصل پنجم: نتیجه‌گیری
۱۵۱	فصل ششم: فلسفه تاریخ پیش از ابن خلدون
۱۵۹	ابن خلدون در عرصه فلسفه تاریخ
۱۵۹	جبر تاریخ
۱۶۵	مکون دین
۱۷۱	اصول سیاست
۱۸۴	تکرار تاریخ
۱۸۷	فصل هفتم: فلسفه تاریخ پس از ابن خلدون
۱۹۴	نتیجه‌گیری
۲۰۱	فصل هشتم: تبیین جهان‌بینی ابن خلدون
۲۲۷	واژه‌نامه فارسی - انگلیسی
۲۳۱	واژه‌نامه انگلیسی - فارسی
۲۳۵	کتابنامه
۲۳۹	نمایه

پیشگفتار چاپ اول

تأثیر عظیمی که عبدالرحمن بن خلدون، حکیم اندلسی قرن نهم هجری، بر فرهنگ معنوی جهان، ویران‌فایه تاریخ و علوم اجتماعی، نهاده است، مرا بر آن داشت که دربارهٔ اندیشه‌های این متفکر بزرگ اسلامی دست به پژوهش زنم. این پژوهش دیری بیابا و طی آن، به قدر توان، بسیاری از کتاب‌ها و مقاله‌های مهمی را که در این باره نوشته شده بود، مطالعه کردم و با دقت هرچه بیشتر در تحلیل جهان‌بینی حکیم، که به طبع عمده در کتاب (مقدمه) فراز آمده است، همت گماردم و این مجموعه را که حاصل کوشش و بررسی‌های متعدد است، با عنوان پژوهشی در اندیشه‌های ابن خلدون فراهم آوردم. بجایم دادم از راهنمایی‌های آقایان [مرحوم] دکتر شرف‌الدین شریف خراسانی، استاد و رئیس محترم گروه فلسفه دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه ملی ایران [شهید بهشتی کنونی] و استاد عالی قدر دانشگاه تهران، [مرحوم] دکتر امیرحسین آریان‌پور، سپاسگزاری کنم.

این مجموعه در هشت فصل تدوین شده است:

فصل اول، نمودار زندگی و محیط اجتماعی و آثار حکیم است. اوضاع جهان اسلامی، به ویژه قسمت غربی آن در قرن نهم هجری، و سیر و سلوک حکیم و کتاب‌های او در این فصل به میان می‌آید.

فصل دوم، به فلسفه و روش علمی حکیم و روزگار پیش و پس از او اختصاص دارد و جهان‌شناسی او، یعنی بینش او دربارهٔ چگونگی کلی واقعیت‌های عینی و شناخت‌شناسی وی، و در واقع بینش او دربارهٔ مبدأ، انواع، ملاک و ارزش شناخت انسانی مورد تحلیل قرار می‌گیرد و سپس رأی او در مورد علوم اجتماعی، به‌ویژه علم تاریخ و علم اجتماع، عرضه می‌شود، و روش‌شناسی او، یعنی بینش وی دربارهٔ شیوه‌هایی که باید در پژوهش امور اجتماعی به کار بست، مطرح می‌شود و نیز از فلسفه و روش علمی پیش و پس از او یاد می‌شود.

فصل سوم از نتایجی که در زمینهٔ مقام حکیم در عرصهٔ فلسفه و روش علمی دست‌آورد آید گفت‌وگو می‌کند.

فصل چهارم، جامعه‌شناسی حکیم و روزگار پیش و پس از او را در بر دارد. در این فصل، آ‌ای او در موضوعاتی مهم مانند زمینهٔ طبیعی زندگی اجتماعی و چگونگی جامعه یا دولت و عصیت یا روح گروهی و آموزش و پرورش و مناسبات جامعه ابتدایی و متمدن و روان‌شناسی اجتماعی سنجیده می‌شود و همچنین از جامعه‌شناسی پیش و پس از او سخن می‌رود.

در فصل پنجم نظریات پیشینیان و پس‌ینیان دربارهٔ امور یادشده ارزیابی می‌شود.

فصل ششم فلسفهٔ تاریخ حکیم و دوران پیش و پس از او را باز می‌نماید و مباحث اصلی آن جبر تاریخ و تکون دولت و مراحل سیر دولت و تکرار تاریخ است و نیز از فلسفهٔ روزگار پیش و پس از او گفت‌وگو می‌شود.

فصل هفتم آرای حکیم را دربارهٔ دیگران در موارد مذکور مقایسه می‌کند و به نتیجه‌گیری می‌پردازد.

فصل هشتم ابتکارهای علمی حکیم را برمی‌شمارد و در پرتو تمدن اسلامی و تمدن اروپایی سدهٔ پانزدهم میلادی به تبیین آن ابتکارها و توجیه جهان‌بینی و نیز شخصیت حکیم و تأثیر او در جهان علم می‌پردازد.

پیشگفتار چاپ اول / نه

کتابنامه‌ای که در پایان می‌آید از مآخذ و منابعی که مطالب آن در این مجموعه آمده است یاد می‌کند. در نگارش تلاش شده است مطالب تا حد ممکن مستند باشند و هر آنچه از مقدمه در زیرنویس‌ها آمده است، هم به متن عربی و هم به ترجمه فارسی آن ارجاع داده شده است.

محمدعلی شیخ

استاد گروه فلسفه دانشکده ادبیات و علوم انسانی

دانشگاه شهید بهشتی [ملی ایران سابق]

www.ketab.ir

پیشگفتار بر چاپ جدید

کتابی که اکنون در دسترس است، پژوهشی است در اندیشه‌های ابن خلدون؛ دانشمندی که در ابرار نظریه‌های تازه و بدیع از روزگار خود بسیار پیش افتاده بود. دانش تاریخ را که آمیزه‌ای از اخبار مبالغه‌آمیز و ناسره و حاوی ستایش صاحبان زر و زور بود گرد آورده بود. از این‌رو ارزش علمی خود را از دست داده بود. ابن خلدون در پیشگفتار مقدمه کتاب العبر، به پیراسته کردن، سخت به آن شیوه در تاریخ‌نگاری بتاخت و خود به پالایش آن پرداخت تا بهی که تاریخ را پایه و اصلی از حکمت به‌شمار آورد و آن را پژوهشی در باره سبب‌ها و یافتن علل آن‌ها دانست و تاریخ را مرتبط با کیفیت و قیاس و تبیین موجبات آن به‌شمار آورد. مورخان بزرگ اسلامی اخبار روزگار گذشته را گرد آوردند، ولی نااهلان آن اخبار را به نیرنگ‌های باطل در آمیختند و به جعل مطالب نادرست در آن پرداختند. ابن خلدون می‌گوید: «چون این وضع را دیدم، به نوشتن کتابی رو آوردم که احوال نژادها و نسل‌های جوامع بشری را فراگیرد و علل آغاز تشکیل دولت‌ها و تمدن‌ها را بیان دارد، به گونه‌ای که خواننده را به علل حوادث آشنا سازد.»

در اینجا لازم می‌دانم از همهٔ مسئولان محترم انتشارات دانشگاه شهید بهشتی و انتشارات علمی و فرهنگی که با تجدید چاپ این کتاب موافقت کردند سپاسگزاری کنم، زیرا مدت‌هاست که نسخه‌های چاپ سوم آن به فروش رفته و نسخه‌ای از آن بر جای نمانده است.

محمدعلی شیخ

تابستان ۱۳۹۵

www.ketab.ir